

Weten politici waar zij over praten?

door Ronald van Raak

Herman van Gunsteren, 'Woordenschat voor verwarde politici. Over de nieuwe risico's in de hedendaagse politiek', Van Gennep, Amsterdam - € 12,50

Zijn de politieke vernieuwingen die het kabinet voorstaat, ook democratisch? Is het aanvaarden van schuld hetzelfde als verantwoorden? Vormen gedeelde waarden en normen de basis voor goed burgerschap? Is vertegenwoordigen hetzelfde als luisteren naar mensen? Deze en andere vragen worden besproken door Herman van Gunsteren. In een vlot geschreven en zeer toegankelijk boekje waarschuwt hij voor de gevaren van ondoordacht woordgebruik. Woordenschat voor verwarde politici (2003) leert dat de gevoelde problemen met de parlementaire democratie niet in de eerste plaats voortkomen uit gebrekkige politieke instituties, maar vooral door een verkeerd begrip daarvan.

Van Gunsterens analyse van de huidige politiek gaat over woorden. 'Politiek behelst immers geweldregulaties door woorden,' aldus de hoogleraar politieke theorie aan de Universiteit Leiden: 'Instituties zijn mensenmaaksels en daarbij spelen woorden, het mensenmaaksel bij uitstek, altijd een rol.' Politieke begrippen worden door verschillende politici op een andere manier gebruikt. Door op een bijna schoolse wijze aan te geven wat oorspronkelijk met deze begrippen kan worden bedoeld, wil hij bekijken hoe politieke vernieuwing binnen de bestaande instituties mogelijk is. Een vrije samenleving kan niet zonder opgelegde dwang en discipline, zo stelt Van Gunsteren. Een democratisch bestuur is veerkrachtig als de verschillende machten elkaar controleren: aangenomen wetten moeten worden gerespecteerd en verschillende deelnemers aan de besluitvorming moeten een eigen afweging kunnen maken. Dat is voor de hand liggend, maar helaas lang niet altijd het geval. Bijvoorbeeld: vaak is voor de Tweede Kamer wijziging van een wetsvoorstel niet meer mogelijk, omdat de invoering ervan al te ver is gevorderd, zoals het geval was bij de invoering van de bachelor-masterstructuur in het hoger onderwijs, waartoe de Europese ministers van Onderwijs hadden besloten.

Ook gaat volgens Van Gunsteren de gedachte 'hoe directer de democratie hoe beter' niet op. De belangrijkste reden voor democratie is niet dat iedereen zijn zin krijgt, maar dat tirannie van een bepaalde groep wordt voorkomen. Daarvoor is van het grootste belang dat politici duidelijke keuzes maken en hierover verantwoording afleggen. 'Zwarte Pieten', of het rondspelen van de schuldvraag tot deze ergens blijft kleven, is daarbij van het grootste belang, zo maakt Van Gunsteren duidelijk aan de hand van het aftreden van het tweede Paarse kabinet.

Het verantwoordingsproces over de gebeurtenissen in Srebrenica werd met goede moed aangevat, en leidde tot een zeer uitgebreid onderzoek door het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Doordat het kabinet aftrad vóórdat het politieke debat was gevoerd, kon het spel van verantwoording afleggen niet worden gespeeld. Daardoor kwamen nog onvoorziene fouten en gebreken niet aan het licht, en konden uit het falen geen lessen worden getrokken: 'Zonder het rondspelen van schuld blijft de verantwoording diffuus, zijn we allen een beetje, maar is niemand effectief aanspreekbaar.'

Woorden zijn maaksels van mensen en worden in verschillende betekenissen gebruikt. Burgerschap betekent voor bestuurders vaak dat burgers zich gedragen zoals in het beleid wordt verondersteld. Dit is een reden waarom vaak een beroep wordt gedaan op gedeelde waarden en normen. Maar burgerschap kan ook betekenen dat mensen hun verschillen zodanig ordenen dat er voor iedereen een

plaats is. Dit betekent dat de gehanteerde waarden en normen voortdurend onderwerp moeten zijn van politieke discussie. Verschillende interpretaties zijn ook mogelijk van vertegenwoordiging. Bestuur kan legitiem worden gevonden als protesten uitblijven. Dit is een passieve opvatting van politiek, waarbij burgers als 'klanten' tevreden moeten worden gehouden. De Europese Unie is volgens Van Gunsteren een voorbeeld van deze vorm van 'marktgaranderende' overheid. In een meer actieve opvatting van politiek moeten burgers daadwerkelijk worden betrokken bij de politiek. Een belangrijke rol is hierbij weggelegd voor de media. Als erkend wordt dat de media een deel zijn van het politieke proces, dan moeten we de illusie van politiek-neutrale en onafhankelijke media laten varen: 'Als de burgers retorisch meer zijn ingevoerd... dan zullen ze de goedkope trucs doorzien. Die werken dan niet en zullen achterwege worden gelaten. Dan is de democratie niet dom.'

Om het bestuur minder bureaucratisch te maken zijn de afgelopen jaren veel bestuurlijke taken geliberaliseerd; ze werden overgelaten aan zelfstandige bestuursorganen of aan de markt. Dit heeft de democratische controle verminderd en de besluitvorming kwetsbaarder gemaakt voor geld en macht. Deze opvatting van politiek als 'governance', waarbij het bestuur zoveel als mogelijk wordt overgelaten aan deskundigen, leidde volgens Van Gunsteren tot politiek als het infantiel strijden om vervulling van wensen. Daartegenover staat een 'postmoderne' opvatting van politiek, die accepteert dat politieke sturing van het bestuur niet meer mogelijk is. Als voorbeeld noemt Van Gunsteren Wouter Bos die stelt dat gelijkheid voor de wet een illusie is. Deze netwerk-opvatting betekent ook een afscheid van de idee dat de politiek een rol kan spelen in de organisatie van solidariteit.

Hoe ziet de politieke vernieuwing er dan uit zoals Van Gunsteren die voor ogen staat? Ambtenaren op cursus sturen en managers aantrekken heeft volgens hem niet geleid tot een veerkrachtig bestuur. Daartoe moet eerst een herverdeling van taken plaatsvinden. Naast de markt moeten bestuurssystemen als politiek, recht en wetenschap worden geherwaardeerd. Bovendien moeten politici niet bang zijn voor diversiteit: 'Het recht in een vrije samenleving werkt met hoor en wederhoor, de politiek kent er een legitieme oppositie tegenover een legitieme regering, wetenschap bloeit dankzij confrontaties van diverse visies op wat waar is.' Ook in het bestuur moet volgens Van Gunsteren conflict niet als een gevaar, maar als normaal en in beginsel positief worden gewaardeerd. De Woordenschat voor verwarde politici kan veel kiezers en gekozenen geruststellen. Het bestuur van Nederland hoeft niet op de schop. Veel belangrijker is om politieke strijd te leveren: 'De politiek kan eenvoudig niet gered worden door het morsige politieke proces te omzeilen. Herstel van normen en waarden en het programma van "naar de mensen luisteren" zullen geen herstel van rechtvaardigheid en democratie brengen zolang ze de politieke confrontatie uit de weg blijven gaan. Dan blijven het loze beloftes die het vertrouwen in politiek en politici nog verder doen afkalven.'

uit: Roodkoper, 9e jaargang, nummer 2 – zomer 2004